

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПРАВА

ТОРЯНИК В. М.,

доктор політичних наук,
професор кафедри загально-правових
дисциплін
(Дніпропетровський гуманітарний
університет)

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА ТА ПОЛІТИЧНА МЕНТАЛЬНІСТЬ
ЯК КОМПОНЕНТИ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА**

З'ясовано зміст поняття «громадська думка» та «політична ментальність». Висвітлено деякі їх характерні риси та аспекти виникнення як складових політичної культури суспільства.

Ключові слова: *політична культура, політична свідомість, політична поведінка, громадська думка, рівні політичної свідомості, ментальність.*

Обосновано содержание понятия «общественное мнение» и «политическая ментальность». Освещены некоторые их характерные свойства и аспекты происхождения как составляющие политической культуры общества.

Ключевые слова: *политическая культура, политическое сознание, политическое поведение, общественное мнение, уровни политического сознания, политическая ментальность.*

The meaning of concepts "public opinion" and "political mentality" is grounded. Some of its characteristics and aspects of its genesis as constituents of political culture of society are outlined.

Key words: *political culture, political consciousness, political behavior, public opinion, levels of political consciousness, political mentality.*

Вступ. У загальному розумінні політична культура – це культура політичного мислення і політичної діяльності, рівень цивілізованості функціонування політичних інститутів, організації всього політичного життя в суспільстві.

При цьому політична культура значно впливає на засоби та методи здійснення влади.

У зв'язку з цим уважного ставлення дослідників потребує питання уточнення структури політичної культури, характерні риси та аспекти виникнення її складових, що й обумовлює актуальність дослідження.

Теоретичним підґрунтям проведеного дослідження стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема М. Слюсаревського, М. Михальченко, В. Бубевицького, К. Маркса, Г. Алмонда, Л. Пай та ін.

Постановка завдання: Мета дослідження – з'ясувати зміст понять «громадська думка» і «політична ментальність», висвітлити деякі їх характерні риси та аспекти виникнення як складових політичної культури суспільства.

Результати дослідження. Зі структурного погляду політична культура – це єдність політичної свідомості та політичних знань, а також політичної поведінки й політичних дій.

У свою чергу, політична свідомість та політична поведінка громадян теж мають свою

внутрішню структуру.

Так, до політичної свідомості як одного з найважливіших компонентів політичної культури, належать політичні цінності, традиції, норми, звичаї, уявлення, переконання та настанови.

До компонента політичної поведінки та діяльності входять функціонування політичних структур, що складається з електоральної поведінки (формування керівних органів), сприйняття та врегулювання соціально-політичних конфліктів, ухвалення й реалізації політичних рішень.

Другою складовою політико-культурного аспекту політичної поведінки виступають індивідуальні політичні відносини, групові політичні відносини, міждержавні політичні відносини та ієрархічні відносини (індивід–група–держава).

Останньою складовою слугують бюрократична політична діяльність, депутатська (представницька) діяльність, партійна та загально-громадська діяльності.

Хоча на перший погляд неможливо обмежити певними рамками політичні дії та поведінку учасника політичного процесу, деякі найважливіші елементи поведінки та дій політично активної людини нині обов'язкові. Це стосується участі в роботі вищих і місцевих органів державної влади, роботи в різних громадських комісіях, комітетах, в експертних групах при органах влади, а також участі в діяльності політичних партій і громадських організацій; у референдумах, виборах, участь у мітингах, страйках, пікетах тощо, участь у конкретній діяльності для здійснення політики держави в різноманітних сферах; засвоєння навичок і вміння вести політичну боротьбу, політичні дискусії цивілізованими методами (особливо щодо таких проблем, як демократія, громадянське суспільство, соціальна справедливість, права людини тощо); обговорення й активна участь у створенні конституції держави, різних програм економічного, політичного та духовного розвитку, від яких залежить життя й добробут кожної людини, кожного громадянина держави.

Важливим компонентом політичної поведінки є політичні стереотипи, тобто певні зразки та інститути політичної системи суспільства, що історично склалися. Відбиває політичну поведінку суспільства та його культуру політичний режим як певний підсумок політико-культурного розвитку суспільства (як відомо, він може бути або демократичним, або авторитарним, або тоталітарним). Існування в суспільстві того чи іншого політичного режиму є показником міри політичної зрілості суспільства, відображенням пануючих у ньому суспільних сил, їхніх уявлень про те, як має бути організована і як має здійснюватися політична влада, як ухвалюються й утілюються в життя рішення, як розв'язуються суперечності, які принципи добору й висування кадрів, що в суспільстві вважається законним, а що протиправним тощо.

Важливою частиною, своєрідними знаками політичної культури виступають політичні символи, що сприяють згуртуванню великих мас людей, чіткій орієнтації їхньої політичної поведінки. Політична символіка – це надзвичайно могутній засіб соціалізації особи, акцентування соціальної уваги на найважливіших для суспільства цінностях. Символи стають у суспільно-політичному житті певними образами найвищих політичних ідеалів, важливими засобами їх пропаганди й реалізації, свідчать про ставлення до певної політичної позиції. Саме завдяки цьому надзвичайно велике смислове навантаження несуть герби, емблеми політичних партій, колір національних прапорів, ордени й гімни.

На переконання польського політолога А. Боднара [3, с. 11–37], важливе значення в структурі політичної культури має розуміння національного характеру. Іншими невід'ємними феноменами політичної культури є міфи, біологічний, географічний, антропологічний та інші фони. Політичні міфи, що осіли в суспільній свідомості, слід трактувати як набір потенційно важливих уявлень, що спираються, головним чином, на емоційний ґрунт. Це своєрідний колективний сон, темний бік суспільної свідомості. У виняткових ситуаціях міф організує свідомість навколо однієї події, одного героя, однієї ідеї, цінності. Вульгарне розуміння міфів (як, доречі, й стереотипів) спирається на їх ототожнення з фальшу. Однак розкриття неправдивості міфу зовсім не означає його невизнання, він продовжує жити в свідомості

людей.

Крім того, у структурі політичної культури можна чітко виокремити рівень розвитку та співвідношення усталених правових, соціальних, моральних та психологічних норм – регуляторів суспільно-політичних відносин, та когнітивні, емоційно-комунікативні й практичні компоненти формування суспільної свідомості та засвоєння їх окремою особистістю чи соціальними групами.

Одне з найважливіших місць у структурі політичної культури займає феномен політичної свідомості. Від розвитку політичної свідомості суб'єкта, реального чи ілюзорного відображення в людській свідомості політичного буття залежить і рівень його політичної культури.

Під політичною свідомістю розуміється опосередковане віддзеркалення політичного життя, формування, розвиток, задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів, а також сукупність поглядів, оцінок, установок, які відображають політико-владні відносини. До мотиваційної складової політичної свідомості належать політичні потреби та інтереси, політичні цілі й цінності, психологічні установки та ідеологічні настанови, політичні переконання. Зазначені елементи обумовлюють одне одного та спонукають людей до певної політичної поведінки. Цей процес супроводжується емоціями, почуттями, психологічними реакціями. Пізнавальна складова включає в себе політичні знання, політичну інформованість, теорії, уявлення, ідеологію носіїв політичної свідомості.

Глибина розвитку компонентів політичної свідомості соціального суб'єкта визначає рівень його політичної освіченості та зрілість політичної культури в цілому. Звичайно, політичні знання, уявлення досить відносні, нерідко вони мають різний ступінь адекватності реальному стану речей, оскільки ґрунтуються не лише на об'єктивних фактах, що мають потенціал верифікації, але й на забобонах, домислах, неперевіреній інформації, ортодоксальних ідеологемах чи релігійних табу, необґрунтованих, упереджених теоріях тощо. Це зумовлює також незрілість політичної культури в суспільстві. Система компонентів політичної свідомості відіграє провідну роль у формуванні світогляду учасників політичного процесу – їхнього розуміння світу, бачення місця й ролі в ньому людини. Світогляд може бути матеріалістичним, ідеалістичним, позитивістським, релігійним тощо.

Відповідно до соціологічного підходу розрізняють такі рівні політичної свідомості:

- політична свідомість суспільства;
- політична свідомість соціальної спільноти (клас, нація, професійна, вікова, релігійна, соціальна група);
- політична свідомість особи.

Слід зауважити, що політична свідомість групи і суспільства не є простою сумою політичних уявлень індивідів, що їх становлять. Кожна соціальна група, як і суспільство в цілому, що є суб'єктами політики, виробляють свої власні політичні уявлення. Використовуючи ґносеологічний підхід, можна виділити буденний, емпіричний і теоретичний рівні політичної свідомості.

Буденний рівень політичної свідомості – це поєднання політичних ідей і поглядів суспільства, класу, соціального шару, групи або окремого індивіда, що виникають з безпосереднього сприйняття щоденного суспільного життя. Характерною особливістю цього рівня є емоційно-розумова домінанта осмислення дійсності, коли політичні процеси і явища віддзеркалюються поверхово, без глибокого проникнення в їх сутнісні характеристики. Йому властиві спрощеність оцінок, емоційність, імпульсивність, гострота сприймання політичного життя, обожнювання кумирів чи граничне невдоволення політичними лідерами. Однак його проста логіка, заснована на «здоровому глузді», досить надійний орієнтир у політичних подіях, що відбуваються. Буденна свідомість відіграє в політиці надто істотну роль, оскільки її якісним станом визначаються важливі рішення. Виявляючись первинним засобом ідеального відбивання дійсності, вона є джерелом накопичування реалістичних елементів знання, виконує особливу функцію в структурі суспільної свідомості – відтворює в формах повсякденного

знання все багатство життя суспільства і відносин, що складаються в ньому

Відносно розвинутою формою буденної свідомості є такий феномен, як громадська думка. Суспільна думка – історично зумовлений стан суспільної свідомості великих груп людей, що постійно змінюється й висловлюється публічно з проблем, важливих для суспільно-політичного життя. Як форма свідомості громадська думка більшою мірою є продуктом більше емоційної, ніж раціонально-пізнавальної діяльності, через те, що вона виникає в результаті цілеспрямованого впливу, головним чином, засобів масової інформації на емоційну сферу людей. Тому громадська думка дуже часто спотворено тлумачить політичні явища або просто виступає як упередження людей, які непохитно впевнені в своїй правоті. Незважаючи на цю особливість громадської думки, саме вона є політичним змістом колективної волі й необхідним елементом функціонування політичної системи. Саме тому в усіх країнах політичні сили зацікавлені впливати на установи, що формують громадську думку: пресу, радіо, телебачення, електронні комунікації.

Засоби масової інформації називають четвертою владою через те, що їм належить вирішальна роль у формуванні громадської думки (чи маніпулюванні нею), що дуже важливо для забезпечення успіху тієї або іншої політичної сили. Буденну свідомість великої маси людей називають масовою свідомістю, а свідомість групи людей – груповою. Нерідко її експлуатують різні політичні сили для досягнення своєї мети. Емпіричний рівень політичної свідомості – це більш-менш усвідомлена система уявлень про явища і процеси політичного життя, що виникають в її учасників. Він формується на ґрунті практичного повсякденного досвіду людей. На відміну від буденного, емпіричний рівень свідомості характеризується більшою визначеністю та предметністю уявлень про соціально-політичні процеси.

Теоретичний рівень політичної свідомості є найбільш високим східцем у пізнанні та розумінні політичної дійсності. Це система поглядів та ідей, вироблених на основі наукового осмислення всієї сукупності соціально-політичних відносин. Теоретичний рівень містить у собі більш-менш цілісне уявлення про закономірні, істотні зв'язки і відносини соціально-політичної дійсності. Теоретична свідомість вважається стрижнем політичної ідеології. Нею володіє обмежена група людей – учені, ідеологи, політичні діячі. Надзвичайно важливим для розуміння проблем політичної свідомості виступає поняття ментальності, що характеризує глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості й включає в себе підсвідомий компонент.

Під політичною ментальністю слід розуміти соціально-психологічні характеристики суб'єкта політики, що проявляються у способі й характері мислення, світовідчутті, соціальних і психологічних настановах та поведінці. Ментальність формується під впливом соціокультурних чинників: традицій, культури, соціально-політичних структур та інститутів суспільства. Однак і сама ментальність є чинником формування суспільної свідомості та джерелом культурно-історичної динаміки. Якщо політична свідомість є регулятором політичної поведінки суб'єктів суспільного життя, то ментальність є внутрішньою характеристикою суб'єкта політики – нації, соціальної чи демографічної групи.

Так, наприклад, особливістю політичної ментальності пересічного громадянина Сполучених Штатів є голосування на виборах, передовсім за особу кандидата, а не за його партійну належність. Для американця головне голосувати за конкретну людину, за яскраву постать, за «нашого хлопця». У Великобританії ж політичній ментальності відповідає голосування за політичну партію, а не за конкретних осіб.

Висновки. Таким чином, за своїм змістом громадська думка є розвинутою формою буденної політичної свідомості, яка виникає в результаті цілеспрямованого впливу на емоційну сферу людей.

Громадській думці властиві спрощеність оцінок, емоційність, імпульсивність, обожнювання кумирів, сприймання політичного життя поверхово без глибокого проникнення в його сутнісні характеристики.

Слід підсумувати, що під політичною ментальністю необхідно розуміти соціально-психологічні характеристики суб'єкта політики, які виникають під впливом традицій культури,

соціально-політичних структур. Їй притаманний глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості, який включає в себе підсвідомий компонент.

Список використаних джерел:

1. Алмонд Г. Гражданская культура и стабильность демократии / Г. Алмонд, С. Верба // *Полис*. – 2010. – № 4. – С. 122 – 134.
2. Баталов Э. Я. Политическая культура: понятие и феномен / Э. Я. Баталов // *Политика: проблемы теории и практики*. – 2012. – Вып. 7. – Ч. 2. – С. 127–133.
3. Бондар А. Наша політична культура / А. Бондар // *Політологічні читання*. – 2002. – № 1. – С. 11–37.
4. Буцєвицький В. Проблеми політичної культури в Україні в процесі державотворення / В. Буцєвицький // *Нова політика*. – 2009. – № 1. – С. 48–51.
5. Гаджиев К. С. Политическая культура: концептуальный аспект / К. С. Гаджиев // *Полис*. – 2011. – № 6. – С. 69–83.
6. Гаджиев К. С. Политическое сознание или политическая культура? / К. С. Гаджиев // *Кентавр*. – 2010. – № 12. – С. 14–25.
7. Ильин М. В. Личность в политике: «Кто играет короля?» / М. В. Ильин, Б. И. Коваль // *Полис*. – 2011. – № 6. – С. 17–26.
8. Кейзеров Н. М. Политическая и правовая культура: Методологические проблемы / Кейзеров Н. М. – М. : Юрид. лит., 2009. – 362 с.
9. Михальченко М. І. Чи пододала Україна роздоріжжя раціонального вибору? / М. І. Михальченко // *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. – К., 2011. – Вип. 42 (підсерія «Кусарівські читання»). – С. 7–15.
10. Політична культура демократичного суспільства: стан і перспективи в Україні : матеріали Всеукраїнської наук-практ. конф., 26–27 лютого 1998 р. / М. Слюсаревський та ін. – К. : Гнозис, 2012. – 410 с.

